

İbn Haldun ve Yusuf Has Hacib'in Eserleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme

A Comparative Study on the Works of Ibn Khaldun and Yusuf Has Hacib

Oğuz Demir

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu
Yönetimi A.B.D. Doktora Öğrencisi,
Sakarya, Türkiye
demiroguz.81@gmail.com

Geliş Tarihi/Received: 04.11.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 23.12.2024
Yayımlanma Tarihi/ Available Online:
31.12.2024

Öz: Bu çalışmada, İbn Haldun'un Mukaddime adlı eseri ile Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'i karşılaştırılarak, her iki düşünürün devlet ve toplum düzenine dair geliştirdiği görüşlerin benzerlikleri ve farklılıkları incelenmiştir. Çalışmanın amacı, her iki düşünürün farklı tarihsel ve kültürel bağlamlarda ortaya koydukları düşünceler ışığında, yöneticinin rolü, adalet kavramı ve devletin yıkılışı ve yozlaşma gibi konulara dair ortak ilkeleri tespit etmek ve bu ilkelerin çağdaş siyaset felsefesine sunabileceği katkıları ortaya koymaktır. Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig adlı eseri, yöneticilere adalet ve bilgelik temelli ideal bir yönetim modeli sunmakta, halkın refahını ve devletin sürdürülebilirliğini sağlama görevini vurgulamaktadır. Eser, dört ana karakter aracılığıyla adalet, mutluluk, bilgelik ve yaşamın sonu gibi kavramlarla yönetim erdemlerini aktarmaktadır. İbn Haldun ise Mukaddime'de toplumların gelişimini ve devletlerin yükseliş-çöküş döngüsünü asabiyyet kavramı çerçevesinde analiz etmektedir. Eserde, dayanışmanın güçlü olduğu dönemlerde devletlerin güç kazandığı, zayıflayan asabiyyetin ise devletin çözülmesine ve yıkılışına yol açtığı ileri sürülmektedir. Sonuç olarak, her iki düşünürün, farklı dönem ve kültürel koşullarda yaşamalarına rağmen, devletin sürdürülebilirliği ve toplumun huzuru için benzer değerleri savdukları tespit edilmiştir. Kutadgu Bilig ve Mukaddime, devlet yönetimi, toplumsal dayanışma ve yozlaşma gibi konularda birbirini tamamlayıcı perspektifler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Devlet Yönetimi, Asabiyyet, Adalet ve Bilgelik

Abstract: In this study, Ibn Khaldun's Muqaddime and Yusuf Has Hacib's Kutadgu Bilig are compared and the similarities and differences of the views developed by both thinkers on state and social order are analysed. The aim of the study is to identify the common principles regarding the role of the ruler, the concept of justice, and issues such as the collapse of the state and corruption in the light of the ideas put forward by both thinkers in different historical and cultural contexts, and to reveal the contributions that these principles can offer to contemporary political philosophy. Yusuf Has Hacib's Kutadgu Bilig presents an ideal model of governance based on justice and wisdom for rulers and emphasises the duty of ensuring the welfare of the people and the sustainability of the state. The work conveys the virtues of governance through four main characters with concepts such as justice, happiness, wisdom and the end of life. Ibn Khaldun, on the other hand, analyses the development of societies and the rise and fall cycle of states within the framework of the concept of asabiyyah. In the work, it is argued that states gain strength in periods when solidarity is strong, while weakening asabiyyah leads to the dissolution and collapse of the state. As a result, it has been determined that both thinkers, despite living in different periods and cultural conditions, advocate similar values for the sustainability of the state and the peace of society. Kutadgu Bilig and Muqaddime offer complementary perspectives on issues such as state administration, social solidarity and corruption.

Keywords: State Governance, Asabiyyah, Justice and Wisdom

Extended Abstract

Ibn Khaldun and Yusuf Has Hajib are two notable philosophers who, although they lived in different periods, made significant contributions to the political and social understanding of Islamic civilisation with their ideas on state and society. This study aims to examine the views of both thinkers on the concepts of state and society within historical and cultural contexts. Yusuf Has Hacib's Kutadgu Bilig, written in the 11th century, presents the ideal principles of governance regarding the political and social

structure of the Karakhanids period, while Ibn Khaldun's *Muqaddime*, written in the 14th century, deals with the rise and fall of states from a sociological perspective.

In this study, three main criteria were chosen to examine Ibn Khaldun and Yusuf Has Hajib's views on state and social order in their works: The role of the ruler, the concept of justice, and the collapse of the state and corruption. These criteria are frequently discussed in the works of both thinkers and are considered critical for the functioning of the state. Throughout the research, these criteria were evaluated through literature review and textual analysis. A comparative analysis was made by considering the historical and cultural contexts of the two thinkers in different periods, and similarities and differences regarding each criterion were determined.

In the discussions on justice and the role of the ruler, Yusuf Has Hacib's *Kutadgu Bilig* emphasises that the ruler should rule justly. In this work, justice stands out as a fundamental element to ensure the peace of society and increase the happiness of individuals. Yusuf Has Hacib argues that rulers should act with a fair and wise management approach. Accordingly, it is stated that justice is not only a moral obligation but also a political necessity. The justice of the ruler increases the trust of the people in the government and contributes to the sustainability of the state. Ibn Khaldun, in his work *Muqaddimah*, puts the concept of social solidarity or *asabiyyah* at the basis of the existence of states. *Asabiyyah* refers to a society acting in unity and solidarity. According to Ibn Khaldun, the stronger the *asabiyyah* of a society, the more durable the state of that society. Justice plays an important role in this context, as a just administration strengthens social solidarity and facilitates the survival of the state. Both thinkers state that the durability of the state depends on social unity. Yusuf Has Hajib emphasises the moral values and responsibilities of individuals in state administration and emphasises the importance of individuals acting according to these values. *Kutadgu Bilig* offers suggestions on how to build a strong state by emphasising the moral virtues of individuals and rulers.

Ibn Khaldun, on the other hand, states that the periods of rise and fall of states go parallel to each other in the historical process. According to him, while states rise with a strong *asabiyyah* in the beginning, as this solidarity weakens over time, the collapse of the state becomes inevitable. Ibn Khaldun's historical and sociological analyses help us understand how states are formed and why they disappear. In this respect, both thinkers emphasise the importance of justice and virtuous governance, with similar emphasis on social unity and resilience. Yusuf Has Hajib states that the collapse of the state is mostly due to the injustice of the rulers and the lack of virtue of the society. In *Kutadgu Bilig*, it is advised that rulers should lead a virtuous life and rule the society with justice. This work emphasises the responsibilities of rulers by explaining how the state can degenerate in the absence of justice. At the same time, it states that society also has an important role in this process and that individuals' leading a virtuous life is critical for the future of the state.

In this context, Ibn Khaldun's historical and sociological analysis explains the life cycle of states, while Yusuf Has Hajib's work shows how individual virtues and just governance are essential for an ideal state. In conclusion, although written with different methodologies, *Kutadgu Bilig* and *Muqaddime* offer complementary perspectives on issues such as state governance, social solidarity and corruption. While Yusuf Has Hajib proposes a moral model of governance that will ensure the peace and welfare of society, Ibn Khaldun tries to understand the cycles of the establishment and collapse of states by analysing historical processes. Although both works address different eras, they emphasise the importance of good governance, justice and social unity even in today's world. In this context, *Kutadgu Bilig* and *Muqaddime* not only help us understand the social structure of the past, but also provide guidance for modern state management.

1. Giriş

İbn Haldun ve Yusuf Has Hacib, farklı dönemlerde yaşamış olmalarına rağmen, devlet ve toplum üzerine geliştirdikleri düşüncelerle tarihe yön veren önemli isimlerdir. Yusuf Has Hacib, 11. yüzyılda Karahanlılar döneminde yaşamış ve Kutadgu Bilig adlı eserinde, dönemin siyasal ve toplumsal yapısına dair ideal yönetim ilkelerini ortaya koymuştur. İbn Haldun ise 14. yüzyılda yaşamış, Mukaddime adlı eseriyle devletlerin yükseliş ve çöküş döngülerini sosyolojik bir perspektiften inceleyerek tarihsel süreçleri anlamaya yönelik bir çerçeve geliştirmiştir. Farklı zaman dilimlerinde yaşamış olmalarına rağmen, her iki düşünür de devletin işleyişi ve yöneticilerin sorumluluklarına dair evrensel ilkeler sunmuş, kendi dönemlerinin şartlarına uygun değerlendirmeler yapmışlardır.

Devlet ve toplum kavramları, tarih boyunca çeşitli düşünürler tarafından farklı şekillerde ele alınmış ve analiz edilmiştir. Bu bağlamda İbn Haldun ve Yusuf Has Hacib devletin yapısı, işleyişi ve toplumla olan ilişkisini ele alan önemli iki figür olarak öne çıkmaktadır. Bu makale, İbn Haldun'un tarihsel süreçler çerçevesinde geliştirdiği toplum teorisi ile Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'deki ideal devlet yönetimi ilkeleri arasındaki ilişkiyi inceleyecektir. Yöneticinin rolü, adalet kavramı ile devletin yıkılışı ve yozlaşma gibi üç ana kriter üzerinden her iki düşünürün devlet ve toplum düzenine yönelik bakış açılarındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulacaktır. Ayrıca bu iki düşünürün farklı dönemlerdeki perspektifleri ve tarihsel koşullarının, devlet ve toplum anlayışlarına nasıl yansıdığı da değerlendirilecektir. İki düşünür, farklı coğrafi ve kültürel arka planlardan gelmelerine rağmen İslam medeniyetinin siyaset ve toplum anlayışına önemli katkılar sağlamışlardır. Bu iki düşünürün eserlerinin karşılaştırılması, İslam düşüncesinin devlet ve toplum düzenine dair nasıl bir evrim geçirdiğini ve hangi meseleler üzerinde yoğunlaştığını anlamamıza olanak tanıyacaktır. İbn Haldun ve Yusuf Has Hacib'in devlet ve toplum düzenine dair görüşlerinin karşılaştırılması, günümüz siyaset felsefesi ve devlet teorilerine ilişkin yeni perspektifler sunma potansiyeline sahiptir. Özellikle yöneticilerin sorumlulukları gibi konulara dair çağdaş tartışmalara ışık tutabilir.

Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig ve İbn Haldun'un Mukaddime eserleri üzerine yapılan önceki çalışmalar genellikle bu iki düşünürün fikirlerini birbirinden bağımsız bir şekilde ele almıştır. Ancak, bu iki önemli düşünürün toplum ve devlet konusundaki görüşlerinin karşılaştırmalı bir şekilde incelenmesi, Türk düşünce tarihine dair daha derinlemesine ve kapsamlı bir perspektif sunma potansiyeline sahiptir. Her iki düşünür de toplumun yapısını ve devletin işleyişini farklı açılardan ele almakta ve bu süreçlerin toplumsal düzen üzerindeki etkilerini vurgulamaktadır. Bu çalışmada, İbn Haldun ve Yusuf Has Hacib'in eserlerindeki devlet ve toplum düzeniyle ilgili görüşlerini incelemek için üç temel kriter seçilmiştir: Yöneticinin rolü, adalet kavramı ve devletin yıkılışı ve yozlaşma (Dale, 2018, ss. 218-250; Fromherz, 2018, s. 224; Arslan, 2014, s. 80; Adalıoğlu, 2013, s. 244; Kezer, 1987, s. 111; Yıldızlı, 2023, s. 200). Bu kriterler, her iki düşünürün eserlerinde sıkça ele alınan ve devletin işleyişi açısından kritik görülen unsurlardır. Araştırma boyunca bu kriterler, literatür taraması ve metin çözümlemesi yöntemiyle değerlendirilmiştir. İki düşünürün farklı dönemlerdeki tarihsel ve kültürel bağlamları göz önüne alınarak karşılaştırmalı bir analiz yapılmış ve her bir kritere ilişkin benzerlikler ile farklılıklar belirlenmiştir.

2. Yusuf Has Hacib ve Kutadgu Bilig

Yusuf Has Hacib tarafından kaleme alınan Kutadgu Bilig, 11. yüzyılda, Müslümanlığın Türkler arasında yayılışının ilk dönemlerinde yazılmış önemli bir eserdir (Findley, 2008, s. 95). Eser, iki temel amacı taşır: Bir yandan, 11. yüzyıl Türk aydınlarının ahlak, siyaset ve devlet yönetimine dair geleneksel görüşlerini bir araya getirerek bunları gelecek kuşaklara aktarmayı hedefler; diğer yandan, hükümdarlara ve devlet adamlarına bu gelenekleri anlatarak, onlara ahlak, siyaset ve devlet yönetimi konusunda rehberlik etmeyi amaçlar (Arslan, 1987, s. 24).

Kutadgu Bilig'in kaleme alındığı dönemde Orta Asya Türk dünyası, köklü bir uygarlık değişimi sürecinden geçmekteydi. Bu süreçte Türkler, geleneksel değerlerin sarsıldığı bir dönüşüm yaşayarak İslam dinini benimsemişlerdir. İslam'ın kabulü, Türk toplumunda derin sosyal ve kültürel değişikliklere yol açmış, eski norm ve değerler yeniden şekillenmiştir. Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig adlı eseriyle, bu dönemde topluma yeni ahlaki ve siyasi hedefler sunmayı amaçlamış ve toplumun altüst olan değerler sistemini yeniden düzenlemeye yönelik bir çaba ortaya koymuştur. Bu eser, İslami dünya görüşü çerçevesinde bir toplum düzeni önerisi sunarak hem birey hem de devlet yönetimi için rehberlik edici bir rol üstlenmiştir (Arslan, 1987, ss. 24-27).

Yusuf Has Hacib, 11. yüzyılda Karahanlılar döneminde yaşamış ve eserlerini bu dönemin sosyal ve kültürel atmosferi içinde kaleme almıştır. Karahanlılar, Orta Asya'da, Doğu Türkistan'dan Maverâünnehir'e kadar uzanan geniş bir coğrafyada hüküm süren ilk Müslüman Türk devletidir (Ekrem, 2016, s. 20). Karahanlıların İslam'ı benimsemesi, hem devletin hem de toplumun yapısında köklü değişiklikler yaratmış, Yusuf Has Hacib'in içinde bulunduğu dönemin kültürel ve sosyal dokusunu büyük ölçüde etkilemiştir. Bu dönemde, Türk dili ve kültürü, Orta Asya'da yaygınlaşmış ve daha önce Farsça ve Arapçanın baskın olduğu yönetim, edebiyat ve bilim alanlarına girmiştir. Özellikle Karahanlıların başkenti Kaşgar, dönemin en önemli kültür merkezlerinden biri haline gelmiştir. Kaşgar, bilimsel ve sanatsal faaliyetlerin geliştiği bir şehir olmuş, burada çok sayıda medrese ve kütüphane kurulmuştur. Yusuf Has Hacib de Kaşgar'ın zengin entelektüel atmosferinde yetişmiş, dönemin önemli bilim insanlarından eğitim almıştır. Yusuf Has Hacib'in yaşadığı dönem, Türk kültürü ve medeniyetinin İslamiyet ile yoğrulduğu, Türk kimliğinin İslami bir çerçevede yeniden şekillendiği bir süreçtir. İslam dininin etkisi, sadece dini alanda değil, toplumsal yapı, hukuk, eğitim ve edebiyat gibi birçok alanda kendini göstermiştir. Bu gelişmeler, Yusuf Has Hacib gibi düşünürlerin yetişmesinde etkili olmuş, onun eserlerine yansımıştır. Ayrıca, bu dönemde Türk boylarının kökenlerine dair İslami ve Acem efsanelerine dayanan farklı görüşler öne sürülmüştür. Özellikle Alp Er Tonga'nın Afrasiyab ile özdeşleştirilmesi ve Türk destanlarındaki kahramanlık motiflerinin İslami çerçeveye uyarlanması dikkat çekmektedir (Mokeyev, 2016, s. 13).

Kutadgu Bilig, devlet yönetimi ve toplumsal düzenin nasıl sağlanması gerektiğine dair teorik bir çerçeve sunan bir siyasetname olarak, ahlaki ve siyasi ilkeleri sistematik bir biçimde ele almaktadır. Yusuf Has Hacib, bu eserinde dört ana karakter aracılığıyla devletin temel yapı taşlarını oluşturan dört erdemi sembolize eder: Kün Togdı (adalet), Ay Toldı (mutluluk), Ögdülmüş (akıl) ve Odgurmış (akıbet). Eserde, ideal yönetim anlayışının merkezinde hükümdarın adaletli bir yönetim sergilemesi ve toplumu bilgelikle idare etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Kün Togdı, adaleti temsil ederken, adaletin devletin temeli ve toplumun huzurunu sağlayan en önemli unsur olduğu savunulmaktadır. Ay Toldı, mutluluk kavramını simgeleyerek, adil bir yönetimin halkın refahını ve mutluluğunu artırdığına işaret eder. Ögdülmüş, akıl ve bilgelik ile devletin sürekliliği arasındaki ilişkiye odaklanır; bilgelik ve akıl ile donanmış bir yönetimin, sürdürülebilir bir düzen ve güçlü bir devlet yapısı inşa edeceği dile getirilir. Son olarak, Odgurmış karakteri, insan yaşamının nihai sonu olan ölüm ve ahiret ile ilişkili olarak, erdemli yaşamın ve gelecekteki akıbetin önemini vurgular (Yusuf Has Hacib, 2008).

Yusuf Has Hacib'e (2008, b. 3460-3465; b. 2417-2421) göre, bir devlette toplumsal düzenin sürdürülebilirliği için en kritik iki unsur adalet ve liyakattir. Adalet, toplumun huzurunu temin ederken; liyakatli kişilerin yönetimde ve diğer önemli görevlerde yer alması, devletin gücüne güç katar. Eserde, bilgili, yetenekli ve ahlaklı kişilerin önemi vurgulanır. Hükümdarın, vezirlerin, katiplerin, hazinedarların ve diğer devlet görevlilerinin liyakat sahibi olması gerektiği belirtilir (Yusuf Has Hacib, 2008, b.4071-4075). Bu bağlamda, Kutadgu Bilig, devlet yönetimi ve toplumsal düzen üzerine kapsamlı bir teorik yaklaşım sunarak ideal bir yönetimin nasıl olması gerektiğine dair ahlaki ve siyasi ilkeler ortaya koymaktadır.

3. İbn Haldun'un Toplum Teorisi

İbn Haldun (1332-1406), 14. yüzyılda siyasi istikrarsızlık, belirsizlik ve veba salgını gibi ciddi toplumsal sorunların yaşandığı bir dönemde yaşamış ve bu koşullar altında İslam dünyasının sosyal ve siyasi yapısını derinlemesine analiz etmiştir (Fromherz, 2018, s. 25, 30). Aynı zamanda bu dönem, İslami sosyal kurumların gelişip olgunlaştığı ve İslam kültürünün farklı bölgelerde çeşitlilik kazandığı bir süreç olarak da öne çıkmıştır. Bölgesel farklılıklara rağmen, İbn Haldun'un düşünceleri, evrensel bir kültürel sistemin temsili olarak kabul edilmiş ve onun teorileri, yalnızca dönemin sosyal ve siyasi koşullarını değil, İslam medeniyetinin genel yapısını da kapsamlı bir biçimde ele almıştır. İbn Haldun, yaşadığı dönemin karmaşık dinamiklerini çözümlemek amacıyla geliştirdiği teorilerle, İslam medeniyetinin geleceği hakkında da derinlemesine bir öngörü sunmuştur. İbn Haldun, toplumsal ve politik değişimi açıklamak için, daha sonra Avrupa'da tarihsel sosyoloji olarak bilinecek bir yaklaşıma öncülük ederek nesiller arası bir diyalektik model geliştirmiştir (Dale, 2018, s. 26).

İbn Haldun, bedevi toplumlarının nasıl şehirli toplumlara dönüştüğünü ve bu süreçte daha karmaşık sosyal yapılar, ekonomi ve kültür geliştirdiklerini açıklar. Bu dönüşümde asabiyet önemli bir rol oynarken, aynı zamanda ekonomik faktörler, politik kurumlar ve kültürel değerler de süreci etkiler. İbn Haldun'a göre tarih, olayların yüzeyde görünenin ötesinde bir inceleme gerektirir ve bu inceleme, insanların genellemeler yapmalarına ve "var olanın ne olduğunu" anlamalarına yardımcı olan felsefi bir sorgulama (nazar) ile mümkündür (İbn Haldun, 2007a, s. 189; Dale, 2018, s. 170). İbn Haldun, en ünlü eseri olan Mukaddime'de, toplumların yükselişi ve çöküşünü açıklayan kapsamlı bir toplum teorisi sunar. Bu teori, insan doğası, çevre ve toplum arasındaki karmaşık etkileşimleri vurgulayarak tarihsel ve sosyolojik olguları anlamak için yeni bir yaklaşım ortaya koymuştur. Aristoteles felsefesinden büyük ölçüde etkilenen bu "yeni tarih bilimi" (umran ilmi), İbn Haldun'un insan toplumu ve medeniyetlerinin dinamiklerini çözümü çabasının bir ürünüdür (Lacoste, 2019, s. 172; Uygun, 2008, s. 3; Dale, 2018, s. 22).

İbn Haldun'a göre, toplumlar ve devletler, canlı organizmalar gibi doğar, gelişir, zirveye ulaşır, çöker ve ölür; bu döngüsel süreç sürekli olarak tekrar eder (Arslan, 2014, s. 118). Genellikle bu süreç 120 yıl sürer, ancak bazı istisnalar da bulunabilir (İbn Haldun, 2007a, s. 394). Devletlerin ve toplumların bu yükseliş ve çöküş döngüsü, İbn Haldun'un "asabiyet" kavramı ile doğrudan ilişkilidir; yani toplumsal dayanışma ve bağlılık, devletin gücünü belirler (Lacoste, 2019, s. 217). Asabiyetin güçlü olduğu dönemlerde devletler, güçlerini artırarak zirveye ulaşırlar. Ancak, bu asabiyet zayıfladığında devletler çöküş sürecine girmektedir. İbn Haldun, asabiyet kavramını özellikle göçebe toplumlarda güçlü bir sosyal bağ olarak tanımlar. Göçebe yaşamın zorlukları, topluluk üyeleri arasında karşılıklı bağımlılık ve dayanışmayı zorunlu hale getirir. Bu dayanışma, göçebe toplulukların güçlü bir askeri örgütlenme oluşturmalarına olanak tanır ve bu sayede yerleşik toplumlara karşı üstünlük sağlamalarına katkıda bulunur. İbn Haldun, asabiyetin toplumsal ve siyasi örgütlenmede merkezi bir rol oynadığını vurgular (İbn Haldun, 2007a, ss. 334-335). İbn Haldun, asabiyetin devletin kurulması ve toplumun yerleşik hayata geçmesiyle birlikte zayıfladığını belirtir. Yerleşik yaşamın sunduğu refah ve lüks ile karmaşıklaşan bürokratik yapı, asabiyetin temelini oluşturan toplumsal dayanışma ve bağlılığı zedeler. Bu süreçte, başlangıçta devletin inşasında ve toplumun bütünleşmesinde rol oynayan asabiyet, yerini bireysel çıkarlara ve sosyal çözülmeye bırakmaya başlar. Bu süreç, bireyselleşmenin artmasına ve dayanışma duygusunun azalmasına yol açar. Şehirleşme ve bürokrasinin gelişmesiyle birlikte, geleneksel sosyal yapılar çözülmekte ve asabiyetin gücü azalmaktadır (İbn Haldun, 2007a, ss. 351-352). Asabiyetin zayıflaması, devletin istikrarının bozulması ve nihai çöküşü ile sonuçlanabilir. Toplumsal dayanışmaya dayalı meşruiyet ve güç kaybedildiğinde, devlet iç istikrarsızlıklarla karşı karşıya kalır. Bu süreç, ekonomik sorunlara ve nihayetinde devletin yıkılmasına zemin hazırlar.

4. Mukaddime ve Kutadgu Bilig: Karşılaştırmalı Analiz

Kutadgu Bilig, ahlaki ve siyasi bir rehber olarak öne çıkarken, Mukaddime tarihsel ve sosyolojik bir analiz sunmaktadır. Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig’de birey ile devlet arasındaki ilişkiyi ahlaki temeller üzerine inşa ederken, erdemli yönetim ilkelerini vurgulamaktadır. Buna karşın, İbn Haldun Mukaddime’de toplumsal yapıların gelişimini ve devletlerin çöküş süreçlerini sosyolojik ve ekonomik perspektiflerden ele almaktadır. Her iki eser de kendi dönemlerinin toplumsal ve siyasi koşullarını anlamaya yönelik farklı yöntemler ve amaçlarla yazılmış olup, biri daha çok normatif ve etik bir yaklaşım sergilerken, diğeri analitik ve bilimsel bir çerçeve çizer. Bu bağlamda, aralarındaki benzerlik ve farklılıklar değerlendirilebilir.

4.1. Yöneticinin rolü

Yusuf Has Hacib’in Kutadgu Bilig’i ve İbn Haldun’un Mukaddime’si, ideal yönetim ve yönetici kavramlarını ele alan iki önemli eserdir. Her iki düşünür de iyi yönetimin halkın yararına olması gerektiği konusunda hemfikirdir. Ancak bu amaca ulaşmanın yolları ve yönetim biçimleri hakkındaki görüşlerinde bazı benzerlikler ve farklılıklar bulunur. İbn Haldun, asabiyetin yani toplumsal dayanışma veya grup bağlılığının, hem yapıcı hem de yıkıcı bir güç olabileceğini savunur. Başarılı bir yönetici, asabiyeti kendi iktidarını sağlamlaştırmak ve toplumsal düzeni korumak için kullanmalıdır. Söz gelimi, göçebe kabilelerin desteğini alan yöneticiler, daha güçlü ve istikrarlı bir yönetim kurabilirler (Fromherz, 2018, ss. 65-66).

İbn Haldun’a göre, bir devletin uzun ömürlü olması, toplumsal birliğe ve bu birliği sağlayan “asabiyet” kavramına bağlıdır (İbn Haldun, 2007a, s. 385). Asabiye, siyasi egemenliğin ve devletlerin oluşumunun temel kaynağıdır (Arslan, 2014, ss. 101-106). Asabiyet, bir devletin kuruluşunda ve bekasında hayati bir rol oynar. Bilhassa bir devletin kuruluş aşamasında, halkın yeni düzene boyun eğmesi için güçlü bir asabiyet şarttır (İbn Haldun, 2007a, ss. 373-374). Başlangıçta çoğunlukla bedevi toplumlarda görülen asabiye, ortak bir ataya, dine veya yaşam tarzına sahip olmaktan kaynaklanır (İbn Haldun, 2007a, s. 326). Bu ortak değerler, insanların bir araya gelerek güçlü bir toplumsal yapı oluşturmasını sağlar. Ancak, asabiyet paradoksal bir şekilde aynı zamanda bir devletin çöküşüne de yol açabilir. Bir devlet kurulduktan ve güçlendikten sonra, yönetici grubun zenginleşmesi ve konforlu bir yaşam sürmeye başlamasıyla birlikte asabiyet zayıflamaya başlar. Lüks ve rahatlık içinde yetişen yeni nesiller, atalarının sahip olduğu mücadeleci ruhu ve dayanışma duygusunu kaybetmektedir (İbn Haldun, 2007a, ss. 390-391).

İbn Haldun, hükümdar ile toplum refahı ve vergi geliri arasındaki ilişkiyi açıklarken “Adalet Dairesi” metaforunu kullanmıştır (Irwin, 2018, s. 60). Bu yaklaşımda, hükümdarın adalet ve güvenliği sağlaması, toplumsal refahı artırmakta ve ekonomik faaliyetleri canlandırarak vergi gelirlerinin artmasına katkı sağlamaktadır. Ancak adaletin zayıflaması, ekonomik aktivitelerin gerilemesine yol açmakta ve bu durum hükümdarın vergi gelirlerinde azalmaya neden olmaktadır. Bu model, adaletin sağlanması ile ekonomik istikrar ve devlet gelirleri arasındaki karşılıklı bağımlılığı vurgulamaktadır. İbn Haldun’a göre, halkı korumak, şer’i ve siyasi kanunlarla adaleti tesis etmek ve toplumu her türlü zarardan korumak suretiyle gerçekleştirilmektedir (İbn Haldun, 2007b, s. 707). Cömert olmak ve halkını savunmak, İbn Haldun’a göre bir yönetici için büyük önem taşır. Yönetici halkına karşı cömert ve koruyucu davrandığında, halk ona saygı gösterir ve sadakate bağlanır (İbn Haldun, 2007a, s. 419). Aşırıktan kaçınmak, yöneticiler için kritik bir ilkedir. İbn Haldun’a göre, yöneticiler refah ve lüks içinde yaşadıklarında, cömertlikleri ve savurganlıkları nedeniyle gelirleri giderlerini karşılayamaz hale gelir; bu durum, halklarından daha fazla vergi talep etmelerine yol açar. Sonuç olarak, bu süreç yöneticiler ile halk arasında bir sürtüşmeye neden olmaktadır (İbn Haldun, 2007a, ss. 390-391).

Yusuf Has Hacib’e göre, yöneticinin rolü, toplumun huzur ve mutluluğunu sağlamak amacıyla adil ve etkin bir yönetim sergilemektir; yöneticiler, toplumun refahını ve mutluluğunu kendi çıkarlarının

önünde tutmalı ve halka hizmet etme sorumluluğunu taşımalıdır. Kutadgu Bilig’de ideal yönetici figürü Kün Togdı karakteri ile somutlaştırılmakta ve bu karakter, Ay Toldı ve Ögdülmiş gibi diğer karakterlerle olan diyalogları aracılığıyla ideal yönetim ilkelerini örneklendirmektedir. Özellikle Ay Toldı, Yusuf Has Hacib’in kendisini temsil ettiği düşünülen bir karakter olarak öne çıkmaktadır (Yıldızlı, 2023, s. 205). Kutadgu Bilig’de yer alan 1921-1929 numaralı beyitler, bir yöneticinin sahip olması gereken özellikleri ayrıntılı bir şekilde ifade etmektedir. Yusuf Has Hacib, ideal yöneticiyi hem toplumsal hem de bireysel yönlerden ele alarak dengeli bir bakış açısı sunmaktadır. Beyitlerin içerdiği değerlere dayanarak bir yöneticinin nasıl olması gerektiği şu şekilde açıklanabilir: Öncelikle, yöneticinin adaletli olması vurgulanır. Beyitte geçen *“işini görsün, adı ve şöhreti dünyaya yayılsın”* ifadesi, yöneticinin sorumluluklarını hakkıyla yerine getirmesinin yalnızca kendi itibarı için değil, aynı zamanda toplumun refahı için de gerekli olduğunu gösterir (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 1924). Yusuf Has Hacib’e göre, halkın düzen ve refah içinde olması, yöneticinin başarısının bir göstergesidir (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 1925). Bu, yöneticinin ekonomik refahı ve toplumsal huzuru sağlaması gerektiğini ortaya koymaktadır. Yöneticinin güçlü bir orduya sahip olması ve yeterli bilgi ile memleketi yönetmesi, yönetim yetkinliğinin bir parçası olarak sunulmaktadır (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 1927). Bu da, yalnızca fiziksel gücün değil, aynı zamanda bilgelik ve bilgiye dayalı yönetimin önemini vurgulamaktadır (Taşkesen, 2019, s. 9). Bilge ve bilgili bir yönetici, uzun vadeli başarının anahtarıdır. Ayrıca, yöneticinin isminin ve şöhretinin dünyaya yayılması, yöneticinin hem içeride hem de dışarıda saygınlık kazanması gerektiğini ima eder (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 1928). Halkın mutluluğu, zenginleşmesi ve huzur içinde yaşaması, yöneticinin başarısının ve kalıcı bir miras bırakmasının önemli bir ölçütüdür (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 1925, b. 1929). Kutadgu Bilig’e göre ideal yönetici, adil, bilgili, güçlü ve halkın refahını gözetken bir kişidir. İtibarı ve gücü, sadece askeri kuvvetlerle değil, aynı zamanda bilgelik ve halkın sevgisiyle pekiştirilmelidir (Yusuf Has Hacib, 2008).

Kutadgu Bilig’de yönetici, toplumsal birliğin sağlanmasında kilit bir figür olarak ön plana çıkmaktadır. Eserde ideal yönetici modeli, “Kün Togdı” karakteri üzerinden tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, *“Halk onun bu hakkını gözetmeli, melik de onun can ve malını korumalıdır.”* ifadesiyle yöneticinin adaletli davranmasının önemi vurgulanmaktadır (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 43). Ayrıca, *“Zalim olma, zulmü kötülere karşı uygula; bütün memleketi kötülerden art.”* şeklindeki ifade, hükümdara adaletli olması ve zulümden kaçınması konusunda tavsiyelerde bulunmaktadır (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 5505). Yönetici, bilge olmalı ve bilgi ile akla önem vermelidir. Bilge kişilere danışmalı ve onların fikirlerinden faydalanmalıdır. Eserde, bilginin ve aklın toplumun gelişimi açısından taşıdığı önem sıklıkla dile getirilmektedir. Örneğin, *“Bilgili kişi her zaman akılla hareket eder; akıllı olan bilgiyle isteğine ulaşır.”* denilmektedir (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 155). Ayrıca, *“Akıl senin için iyi ve yeminli bir dosttur; bilgi senin için çok merhametli bir kardeştir.”* ifadesiyle bu iki kavramın değeri bir kez daha vurgulanmaktadır (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 317). Yönetici, aynı zamanda güçlü olmalı ve devletin güvenliğini sağlamalıdır. Ordusunu güçlendirmeli ve düşmanlarına karşı hazırlıklı olmalıdır. *“Hazine ve ordu beylerin gücünü oluşturur; bu ikisiyle insan kendi öcünü alır.”* ifadesiyle ordunun ve hazinenin önemi pekiştirilmektedir (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 5462).

Yusuf Has Hacib, devletin varlığının sürdürülebilmesi için adalet, liyakat, bilgelik ve doğruluk gibi değerlerin üzerine inşa edilmesi gerektiğini savunur (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 3060-3065, b. 2436-2460, b. 544-549). Toplumsal birlik, devletin gücünün ve dayanıklılığının en önemli unsurlarından biridir. Bu bağlamda, halkın birlik ve beraberlik içinde olması ve birbirine destek çıkması büyük bir önem taşır. Kutadgu Bilig’de toplumsal birlik, farklı unsurların uyum içinde bir araya gelmesiyle sağlanan bir denge olarak ele alınmaktadır. Eserde, bireylerin ahlaki değerlere sahip olmasının, iyi bir toplum için hayati bir öneme sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, *“Bey iyi olursa, halk da daima ona itaat eder, iyi ve güzel tavır ve harekete sahip olur.”* ifadesiyle iyi bir liderin toplum üzerindeki olumlu etkisi dile getirilmektedir (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 887). Bilgi ve akıl, toplumsal birliği güçlendiren temel unsurlar olarak değerlendirilmektedir. *“Bilgili kişi her zaman akılla hareket eder;*

akıllı olan bilgiyle isteğine ulaşır.” ifadesi, bilginin ve aklın bir toplumun gelişimi için nasıl bir arada olması gerektiğini açıklamaktadır (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 155). Ayrıca, “*Akıl senin için iyi ve yeminli bir dosttur; bilgi senin için çok merhametli bir kardeştir.*” şeklindeki ifade, bu iki kavramın önemini bir kez daha vurgulamaktadır (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 317). Eserde, farklı toplumsal gruplar arasındaki ilişkilerde saygı ve hoşgörünün esas alınması, ayrımcılık ve düşmanlıktan kaçınılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu anlayış sayesinde toplumda huzur ve barış sağlanabilir, dolayısıyla devletin bekası güvence altına alınmış olur. Toplumsal dayanışma ve uyum, güçlü bir devlet yapısının temelini oluşturur.

Yusuf Has Hacib ve İbn Haldun, ideal hükümdarı tanımlarken farklı yaklaşımlar benimserler. Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig’de ideal hükümdarın ahlaki ve etik değerlere odaklanması gerektiğini savunur. Yusuf Has Hacib’e (2018, s. 45) göre, hükümdar halkının yükünü hafifletmeli; yumuşak huylu, tatlı dilli ve alçakgönüllü olmalıdır. Adalet, bilgelik, cesaret ve hoşgörü gibi erdemler, hükümdarın halkının güvenini kazanmasını ve toplumsal birliği sağlamasını mümkün kılar. Bu erdemler sayesinde devletin devamlılığı güvence altına alınır. İbn Haldun ise Mukaddime’de, hükümdarın siyasi becerilerine ve pragmatizme vurgu yapar. Ona göre hükümdar adaletle hükmetmeli ve halkının refahını gözetmeli, ancak aynı zamanda güçlü bir asabiyete sahip olmalı ve devleti ayakta tutmak için gerektiğinde pragmatik kararlar alabilmelidir. İbn Haldun, hükümdarın yalnızca kendi kabilesine değil, gerektiğinde dış unsurlara da güvenerek gücünü pekiştirebileceğini belirtmektedir. Bu yaklaşım, hükümdarın siyasi yeteneklerini ve pragmatizmini devletin uzun ömürlü olması açısından vazgeçilmez kılmaktadır (İbn Haldun, 2007a, ss. 375-380).

4.2. Adalet kavramı

Yusuf Has Hacib’e göre, adalet bir toplumun ve devletin temel taşıdır. Kutadgu Bilig adlı eserinde bu kavramı “könilik” olarak adlandırmakta ve ideal bir hükümdarın sahip olması gereken en önemli özelliklerden biri olarak vurgulamaktadır (Arslan, 1987, s. 30). Ay Toldı, “*Nerede adaletiyle şöhret bulan bir bey bulunursa, oraya gitmeli; insan onda mutluluğu bulur.*” diyerek adil yönetilen yerlerin insanların mutluluğunu ve refahını sağladığını ifade eder (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 3462). Eser, bilginin önemini sıkça vurgular. Bilgili ve akıllı bir hükümdar, doğru kararlar verebilir ve adaleti sağlayabilir. Bilgi, insanı yükseltir, büyütür ve itibar kazandırır (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 289). Nitekim, devlet yönetiminde de bilgili kişilerin yer alması eserin temel savlarından biridir. Adil bir hükümdar, Tanrı’ya kulluk eder ve O’nun emirlerine uyar (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 1451). Dindarlık, hükümdara adaletli davranması için gerekli ahlaki temeli sağlamaktadır. Eserde, adaletin temeli olarak adil kanunlar görülmektedir (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 5576). Hükümdar, halkını adil kanunlarla yönetmeli ve herkesin bu kanunlara eşit şekilde uymasını sağlamalıdır. Adil bir yönetim, toplumda sulh ve sükûn sağlar. Hacib, adaletin toplumsal düzenin temel taşı olduğunu vurgulamaktadır. Kutadgu Bilig, adaletin sağlanmasının sürekli bir çaba gerektirdiğini belirtmektedir. Hükümdar, her zaman uyanık olmalı ve adaletin aksamadan işlenmesini sağlamalıdır (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 1451-1452).

İbn Haldun, adalet kavramını özellikle hilafet ve devlet yönetimi bağlamında değerlendirir. Ona göre adalet, hem dini hem de siyasi bir yönetim ilkesidir. Hilafet, dini bir kurum olduğu için, halifenin adil davranışı, diğer devlet görevlilerinden daha büyük bir öneme sahiptir. Halife, adaletin gerçekleştiği kurumlara nezaret etmekle sorumlu olduğundan, onun adil olması temel bir gerekliliktir. İbn Haldun’a göre, adaletin uygulanmasında iki temel güç öne çıkmaktadır: Biri, yönetici gücünün adaleti koruma ve uygulama yetisi; diğeri ise toplumsal düzeni sağlamaya yönelik hukuki ve kurumsal mekanizmalardır (İbn Haldun, 2007a, s. 428; Kılınç, 2022, s. 320). İbn Haldun, adaletin devletin en temel görevlerinden biri olduğunu vurgular. Ona göre, devletin varlık sebebi, toplum içinde adaleti tesis etmek ve bireylerin haklarını korumaktır. Adalet, yalnızca toplumsal düzenin korunmasını değil, aynı zamanda devletin uzun ömürlü olmasını da sağlar. İbn Haldun, bu bağlamda kadıların (yargıçların) rolüne büyük önem

atfeder. Kadılar, toplumda adaleti sağlamakla yükümlü oldukları için, dürüst, tarafsız ve güvenilir kişiler arasından özenle seçilmelidir (İbn Haldun, 2007a, s. 469).

İbn Haldun'un adalet anlayışı, daha çok devletin yapısal sürdürülebilirliği ve toplumsal dinamiklerin korunması üzerine yoğunlaşırken, Yusuf Has Hacib'in adalet anlayışı, hükümdarın bireysel erdemleri ve halkın refahını sağlamak üzerine kuruludur. İbn Haldun, devletin çöküşünü önlemek için adaletin işlevini sosyolojik ve tarihsel bir perspektiften ele alırken, Yusuf Has Hacib adaleti daha ahlaki ve yönetsel bir bakış açısıyla hükümdarın kişisel sorumluluğu olarak değerlendirmektedir. Her iki düşünür de adaletin devleti güçlü tutmak için temel olduğunu kabul etmekle birlikte, İbn Haldun bu kavramı daha geniş bir tarihsel döngü içinde değerlendirirken, Yusuf Has Hacib bireysel yöneticilik erdemlerine ve töreye odaklanmaktadır (Kılınç, 2022, ss. 321-322).

4.3. Devletin yıkılışı ve yozlaşma

Yusuf Has Hacib (2008), hükümdarın yanı sıra toplumun tüm kesimlerinin ahlaki değerlere bağlı kalmasının önemini vurgulamakta; toplumda yaygınlaşan yalan, hile, dedikodu, vefasızlık ve saygısızlık gibi olumsuz davranışların devletin çöküşünü hızlandıran önemli etkenler olduğunu belirtmektedir. Halkın refahını düşünmeyen, adaletsiz ve zalim yöneticiler, devleti felakete sürüklemektedir (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 3463). Yöneticilerin adaletsizliği, halkın yozlaşmasına ve devlete olan güvenini kaybetmesine neden olur. Bu durum, toplumda huzursuzluk ve güvensizlik yaratarak devletin temellerini sarsmaktadır (Kılınç, 2022, s. 321). Liyakatsiz ve bilgisiz yöneticiler, doğru kararlar veremez ve devleti ile halkı etkin bir şekilde yönetemezler (Yusuf Has Hacib, 2008, b. 544). Kutadgu Bilig'de devletin yıkılışı ve yozlaşması hem yöneticilerin hem de halkın davranışlarıyla ilişkili çok yönlü bir problem olarak ele alınmaktadır. Eser, adil ve erdemli bir toplumun ancak adil ve erdemli yöneticiler ve bilinçli bir halkla mümkün olabileceğini savunmaktadır.

İbn Haldun'a göre, devletlerin kaçınılmaz sonuna yol açan temel etken, asabiyetin zayıflamasıdır. Asabiyet, devletlerin kuruluşu ve sürdürülebilirliği için hayati bir öneme sahiptir. Bedevi toplumlarda asabiyet güçlüdür, çünkü bu tür toplumların yaşam koşulları zorlu olup, hayatta kalabilmek için dayanışma zorunludur (İbn Haldun, 2007a, s. 332). Ancak bir devlet kurulduktan sonra ve şehirleşme süreci başladığında, refah ve lüksün artması asabiyetin zayıflamasına sebep olur (İbn Haldun, 2007a, ss. 389-390). Devlet yöneticileri, refah içinde yaşamaya alıştıkça, kuruluş dönemlerindeki mücadelecilik ruhlarını ve halkla olan bağlarını yitirirler. Devletin gücü ve zenginliği arttıkça, yöneticiler ve çevreleri lükse ve israfa yönelmektedirler. Bu durum, devletin kaynaklarının verimsiz kullanılmasına ve halkın yoksullaşmasına neden olur. Adalet anlayışının zayıflamasıyla birlikte yolsuzluk artar ve halkın devlete duyduğu güven azalır. Sonuç olarak, askeri güç zayıflar, ordu disiplini bozulur ve dış tehditlere karşı savunmasız bir durum ortaya çıkar.

İbn Haldun'a göre, devletler farklı haller ve tavırlar geçirir. Devletin hallerinin değişimi, yöneticilerin halkla olan ilişkisini doğrudan etkiler. İlk olarak, zafer döneminde devlet, galip gelme ve mülk edinme amacı güderken asabiyetin önemi büyüktür. İkinci olarak, istibdat döneminde yöneticiler halkı bir kenara iterek yönetimi ele alır ve yalnızca kendilerine destekleyiciler edinirler. Üçüncü tavır olan dinlenme döneminde ise, yöneticiler zenginlik ve refah içinde yaşarken toplumun ihtiyaçlarına daha az önem vermeye başlarlar. Dördüncü tavırda, kanaat ve barış döneminde, önceki liderlerin izinden giderek barış içinde yaşamayı tercih ederler. Son olarak, israf döneminde yöneticiler, halkın güvenini kaybetmelerine neden olacak şekilde servetlerini lüks için harcarlar. Bu aşamalar, devletin güçten zayıflamaya doğru geçen sürecini göstermektedir (İbn Haldun, 2007a, ss. 399-401).

İbn Haldun, devletlerin yıkılışını ve yozlaşmasını, asabiyet kavramı üzerinden açıklayan bir tarih felsefesi geliştirmiştir. Ona göre asabiyetin zayıflaması, devletlerin çöküşüne yol açan en önemli etkidir. Devletler, refah ve lüksün etkisiyle yozlaşmaya başlar ve sonunda iç ve dış tehditlere karşı savunmasız kalarak yok olurlar. Bu döngü, İbn Haldun'a göre tarih boyunca tekrar eden kaçınılmaz bir

süreçtir. Asabiyet zayıfladığında ve toplumda dayanışma ortadan kalktığında devlet yıkıma sürüklenir. Yusuf Has Hacib ise yozlaşmayı daha çok ahlaki bozulma olarak değerlendirir; adalet ve bilgelikten uzaklaşan bir devletin huzur ve refah içinde varlığını sürdüremeyeceği kanaatindedir. Dolayısıyla her iki düşünür de devletin çöküşünü kaçınılmaz bir gerçeklik olarak kabul eder, ancak İbn Haldun bu süreci sosyo-tarihsel faktörlerle açıklar, Yusuf Has Hacib ise ahlaki yozlaşmaya daha fazla odaklanır.

5. Sonuç

Mukaddime ve Kutadgu Bilig, kendi dönemlerinin siyasi, toplumsal ve kültürel koşullarına ışık tutan iki önemli eserdir. Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'i, birey ve devlet ilişkisini ahlaki ve normatif bir bakış açısıyla ele alırken, ideal yönetimin adalet, bilgelik, doğruluk ve liyakat gibi erdemlere dayanması gerektiğini vurgular. İbn Haldun'un Mukaddime'si ise daha analitik bir yaklaşımla, devletlerin yükselişi ve çöküşünü sosyolojik, tarihsel ve ekonomik etkenler üzerinden açıklar. Her iki eser de toplumsal birlik ve güçlü liderliğin devletin bekasını vazgeçilmez olduğunu savunsa da, bu iki düşünürün perspektifleri yöntemsel açıdan önemli farklılıklar gösterir. Yusuf Has Hacib, devletin sürekliliği için toplumda huzurun ve uyumun sağlanması gerektiğine inanır ve bireylerin ahlaki erdemlere bağlı kalmasını önceler. Kutadgu Bilig'de, yöneticinin halkla yakın ilişki kurarak, onların refah ve mutluluğunu sağlaması gerektiği ifade edilir. Ahlaki değerlerin yozlaşması, yalnızca bireyleri değil, toplumun ve dolayısıyla devletin temelini de sarsar. Yönetici erdemli olmalı, adil davranmalı ve halkın güvenini kazanmalıdır. Hükümdar halkına hoşgörülü, alçakgönüllü ve adil davrandığında, devletin temeli güçlenir. Bu nedenle Yusuf Has Hacib, liderlerin bireysel ahlakına büyük önem verir ve devleti yönetenlerin, halkın ihtiyaçlarını kendi çıkarlarının önünde tutması gerektiğini vurgular. Onun bakış açısında devlet, yalnızca güçlü yasalarla değil; aynı zamanda etik değerlere dayalı bir yönetim anlayışıyla sürdürülebilir.

İbn Haldun, devletlerin ve toplumların dönüşümünü "asabiyet" kavramıyla açıklar. Toplumsal dayanışma ve ortak kimlik bilinciyle bir araya gelen grupların, devletlerin kuruluş ve güçlenme sürecinde hayati bir rol oynadığını gösterir. Ancak İbn Haldun'a göre, devletler belirli bir refah düzeyine ulaştıktan sonra, asabiyet zayıflar ve yönetici elitlerin lükse ve israfa yönelmesi çöküş sürecini başlatır. Zenginlik ve konfor içinde büyüyen nesiller, atalarının sahip olduğu dayanışma ruhunu kaybeder, bu da devletin savunmasız kalmasına ve zamanla dış tehditlere yenik düşmesine yol açar. Dolayısıyla, İbn Haldun'un bakış açısında devletlerin çöküşü kaçınılmaz bir döngüsel süreçtir; bu döngüyü anlamak, gelecekteki devletlerin yönetimi için ders niteliğindedir.

Her iki eser, devletin sürekliliği ve çöküşü ile ilgili benzer noktalara temas etse de bu süreçleri farklı eksenlerde değerlendirir. Yusuf Has Hacib'in bakış açısında, yozlaşma, bireylerin ve liderlerin değerlerinden uzaklaşmalarıyla başlar; İbn Haldun ise yozlaşmayı sosyopolitik döngüler bağlamında ele alır ve bunun kaçınılmaz olduğunu belirtir. Bu yönüyle, Kutadgu Bilig daha normatif ve idealist bir yaklaşımı temsil ederken, Mukaddime daha gerçekçi ve bilimsel bir çerçeve sunar. Buna ek olarak, adalet kavramı her iki düşünürün de eserlerinde merkezi bir yer tutar. Yusuf Has Hacib'e göre adalet, yöneticinin kişisel erdemlerinden biri olarak halkın mutluluğunu doğrudan etkilerken, İbn Haldun'a göre adalet, devletin devamlılığını sağlamak için bir yönetim mekanizması olarak işlev görür.

Sonuç olarak, *Kutadgu Bilig* ve *Mukaddime*, farklı metodolojilerle yazılmış olmalarına rağmen, devlet yönetimi, toplumsal dayanışma ve yozlaşma gibi konularda birbirini tamamlayıcı bakış açıları sunmaktadır. Yusuf Has Hacib, toplumun huzur ve refahını sağlayacak ahlaki bir yönetim modeli önerirken, İbn Haldun ise tarihsel süreçleri analiz ederek devletlerin kuruluş ve çöküş döngülerini anlamaya çalışmaktadır.

Kaynakça

- Adalıoğlu, H. H. (2013). Bir siyasetnâme olarak Kutadgu Bilig. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (34), 237-253.
- Arslan, A. (2014). *İbn Haldun*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Arslan, M. (1987). *Kutadgu Bilig'deki toplum ve devlet anlayışı*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Dale, S. F. (2018). *Marakeş'in portakal ağaçları: İbn Haldun ve insan bilimi*. (A. Ay & C. Coşkan, Çev.). Say.
- Ekrem, N. H. (2016). Yûsuf Has Hâcib devrinde Kâşgar. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 13(4), 19-42.
- Findley, C. V. (2008). *Dünya tarihindeki Türkler* (A. Anadol, Çev.). Timaş Yayınları.
- Fromherz, A. J. (2018). *İbn Haldun: Hayatı ve dönemi*. (Y. S. İnanc, Çev.). Ketebe Yayınları.
- Irwin, R. (2018). *Ibn Haldun: An Intellectual Biography*. Princeton University Press.
- İbn Haldun. (2007a). *İbn Haldun Mukaddime I*. (S. Uludağ, Çev.) Dergâh Yayınları.
- İbn Haldun. (2007b). *İbn Haldun Mukaddime II*. (S. Uludağ, Çev.) Dergâh Yayınları.
- Kezer, A. (1987). *Türk ve Batı kültüründe siyaset kavramı* (Vol. 82). Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Lacoste, Y. (2019). *İbn Haldun: Tarih biliminin doğuşu* (M. Sert, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Mokeyev, A. (2016). Yûsuf Has Hâcib Balasagun devrinde Karahanlı Hanedanlığı ve Türk boylarının kimlik arayışı meseleleri. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 13(4), 8-16.
- Uygun, O. (2008). *İbn Haldun'un toplum ve devlet kuramı*. On İki Levha Yayıncılık.
- Yusuf Has Hacib. (2008). *Kutadgu Bilig*. (R. R. Arat, Çev.; Ç. Şan & S. T. Yurtsever, Hrz.). Kabalıcı.
- Taşdelen, V. (2019). Kutadgu Bilig'in felsefi bağlamı. *Milli Folklor*, (124), 5-16.
- Kılınc, Z. A. (2022). İbn Haldun'un yönetim biçimleri tasnifi çerçevesinde Kutadgu Bilig'te ideal yönetim modeli. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(3), 309-323.
- Yıldızlı, M. E. (2023). Kutadgu Bilig kahramanları üzerine yeniden düşünmek. *Karadeniz Araştırmaları*, 20(77), 199-214.

Makale Bilgi Formu

Yazar Onayı: Makale tek yazarlıdır. Yazar, makalenin son halini okuyup onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Telif Beyanı: Yazar dergide yayınlanan çalışmasının telif hakkına sahiptir. Bu çalışma CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.